

*Наталія Марченко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ РЕЦЕПТИВНОЇ ГРАМАТИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ

У статті узагальнено та проаналізовано різні підходи до навчання граматики другої іноземної мови, з метою визначення оптимальної організації процесу формування рецептивної граматичної компетенції німецької мови на базі англійської. Визначений підхід повинен інтенсифікувати процеси формування компетенції у студентів, використовувати можливості, закладені у граматичній системі мови, активізувати й спонукати студентів до ефективного застосування набутих навичок і вмінь в реальній практиці спілкування.

Ключові слова: *рецептивна граматична компетенція, комунікативно-когнітивний підхід, стратегії навчання, навчально-стратегічні навички.*

В статье обобщены и проанализированы разные подходы к обучению грамматике второго иностранного языка, с целью определения оптимальной организации процесса формирования рецептивной грамматической компетенции немецкого языка на базе английского. Определенный подход должен интенсифицировать процессы формирования компетенции у студентов, используя возможности, заложенные в грамматической системе языка, активизировать и побуждать к эффективному использованию приобретённых навыков и умений в реальной практике общения.

Ключевые слова: *рецептивная грамматическая компетенция, коммуникативно-когнитивный подход, стратегии обучения, учебно-стратегические навыки.*

The article summarizes and analyzes different approaches to teaching grammar of the second foreign language in order to determine the optimal organization of the formation process of receptive grammatical competence of German on the basis of English. The defined approach should intensify the process of students competence formation using the opportunities inherent in the grammatical system of language, enhance and encourage students to effectively use the acquired skills in actual communication practice.

Key words: *receptive grammatical competence, communicative and cognitive approach, learning strategies, teaching and strategic skills.*

Нові реалії нашого життя зумовили зміни у підході до навчання іноземних мов. Для того щоб зробити процес формування рецептивної граматичної компетенції (РГК) ефективнішим, необхідно спочатку визначити підхід, який би враховував не лише особливості формування мовних і мовленнєвих граматичних навичок, але й специфіку навчання другої іноземної мови (ІМ2). Це означає, що процес навчання німецької мови повинен розглядатися у тісному зв'язку з англійською, граматичний матеріал, особливо для початкового ступеня вивчення і навчання ІМ2, повинен відбиратися таким чином, щоб не лише базувати процес навчання на явищах інтерференції і переносу, але й спиратися на навчально-стратегічні навички та вміння роботи з граматичним матеріалом, які вже сформувалися під час оволодіння рідною і першою іноземною мовами.

Вивчення та аналіз методичних джерел з питань комунікативного навчання граматики показав, що методисти виділяють декілька основних підходів, а саме: системний (Ю. Давиденко, Л. Малишевська, А. Решетов, Е. Цветкова та ін.), функціональний (В. Гак, Ж. Гугенейм, О. Кисловська, Ю. Марков, А. Мартине та ін.), тематичний (В. Рознюк) і їх різновиди.

Дані підходи були розроблені в минулому сторіччі і не відбивають у повній мірі специфіку навчання та вивчення ІМ2 в рамках формування й розвитку плюрилінгвальної і полікультурної компетенцій. Ці аспекти навчання німецької мови на базі англійської розглядаються сьогодні німецькими вченими-методистами під загальною назвою «Методика навчання третьої мови» «*Tertiärsprachenunterricht*» (С. Ерленвайн, У. Хойзерман, П. Хелшер, Б. Хуфайзен, Г. Нойнер та ін.) в рамках дослідження проблем багатомовності, яка була проголошена Радою Європи освітньою метою у загальноєвропейській мовній політиці.

Метою статті є узагальнення та аналіз різних підходів до навчання граматики з метою визначення оптимальної організації процесу навчання рецептивної граматики німецької мови як другої іноземної.

Серед основних підходів до навчання ІМ, які визначаються в сучасній методичній літературі, комунікативний підхід відбиває у найбільшій мірі специфіку сучасного навчання і вивчення іноземної мови як навчального предмета, засобу міжкультурної комунікації і розвитку особистості тих, хто навчається. Даний підхід до навчання граматики допомагає інтенсифікувати процеси формування граматичної компетенції у студентів, використовувати можливості, закладені у граматичній системі мови, активізувати й спонукати студентів до ефективного застосування набутих навичок і вмій в реальній практиці спілкування.

Продовженням і подальшим розвитком комунікативного підходу до навчання іноземної мови, у тому числі й граматики, можна вважати *особистісно-діяльнісний* підхід (Є. Бондаревська, Л. Виготський, П. Гальперин, А. Леонтьєв, С. Рубинштейн та ін.). Згідно з цим підходом процес навчання і вивчення ІМ трактується як навчальна діяльність суб'єкта з оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю засобами ІМ, де студент – особистість, що виступає як активно діючий, цілеспрямований суб'єкт. Водночас «особистісний» компонент цього підходу, на думку І. Зимньої, означає, що все навчання має будуватися з урахуванням минулого досвіду студента, його особистісних можливостей та особливостей. Навчання розглядається через призму особистості студента, його мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей, інтересів, перспектив [3, с. 71–72].

Вивчення та аналіз методичних джерел з питань комунікативного навчання граматики дозволив виділити такі підходи:

Системний підхід, який дозволяє представляти окремі граматичні явища в сукупності або протилежності як складові взаємопов'язані елементи однієї системи (Л. Малишевська, А. Решетов, З. Цветкова та ін.). Цей підхід зумовлюється передусім тим, що граматика як аспект мови у своїй основі системна, тому що характеризується цілісністю, зв'язком і взаємозалежністю елементів. Крім того, характер навчального процесу потребує системності в організації засвоєння навчального матеріалу.

Питання про системний підхід до навчання граматики – це насамперед питання про те, в якій послідовності і як необхідно вводити й пояснювати мовний граматичний матеріал. На думку Л. Малишевської, орієнтовна основа формування граматичних навичок – це правило у його вербально-схематичній формі (Мальшевская 1978). Під час пояснення граматичного матеріалу основна опора робиться на його зміст, а не на мовну форму. Методика, що базується на системному підході, дозволяє представляти окремі граматичні явища в сукупності як взаємопов'язані елементи єдиної системи. Наприклад, різноманітні часові, аспектні та видові форми в системі іншомовного дієслова методисти пропонують вводити одночасно, зіставляючи і протиставляючи їх.

Ю. Давиденко розробляє на основі системного підходу концентровано-концентричний підхід до навчання граматики. Він пропонує вводити й пояснювати граматичний матеріал концентровано, тобто давати його повну систему на початку одного з циклів, наприклад, всю часову систему іншомовного дієслова вводити і пояснювати разом. Сама ж організація засвоєння введеного в системі граматичного матеріалу – формування і вдосконалення граматичних навичок на його основі, може проводитись протягом цілого ряду наступних циклів – і не всього матеріалу разом, а поблочно (по одному блоку на цикл занять) [2, с. 46].

Функціональний підхід, який досліджує об'єкти у їх відношенні до сфери існування і вивчає їх роль у контексті цілого. Питанням функціонального підходу займалися Ю. Марков, В. Гак, Ж. Гугенейм, А. Мартине та ін. Методисти ставили питання не про те, як побудований предмет (наприклад, граматична система мови), а те, для чого він служить і яке його значення. Поняття функції пов'язано з поняттям цільового призначення. Функціональний аналіз включає в себе вивчення функціонування мовних елементів у мовленні, виявленні їх сполучуваності, частотності, у встановленні значення даного мовного елемента у мовленні та загальної типології функцій мовних елементів. З одного боку, функціональний підхід служить для розкриття суті

об'єкта, а з іншого боку – він може використовуватись поза завданням розкриття внутрішньої структури об'єкта. Тому функціональний підхід повинен базуватися на системному і доповнювати його [1, с. 6].

Враховуючи це, О. Кисловська пропагує розробку й застосування *системно-функціонального* підходу. На її думку саме такий підхід є виправданим теоретично і практично: він найповніше застосовує набуток сучасної лінгвістики і керується виявленими когнітивістикою особливості пізнання мови мовцем. Системність і функціональність є взаємопроникними: і мова, і мовлення мають свою граматику (системний, формальний аспекти) і прагматику (функціональний аспект). Отже лінгвістичні дослідження здійснюються у напрямі аналізу мовних/мовленнєвих факторів щодо виявлення принципів їх внутрішньої організації та функціонування (О. Кисловская). Але Л. Петриця вважає цей підхід розробленим недостатньо і говорить про те, що він залишається ідеалом, тому що не зроблено жодних спроб конкретизувати його теоретичні принципи та напрямки практичного впровадження. Крім того, виглядає так, наче цей ідеальний метод не має історичних коренів [5, с. 63].

Ще одним різновидом функціонального підходу є *функціонально-структурний* підхід, в основі якого лежать правила переходу від певного змісту до різних форм його вираження у конкретній мові. Вихідним для оволодіння тією чи іншою граматичною формою вважається розуміння її функції у мовленні, її комунікативного навантаження, що має забезпечувати комунікативну спрямованість навчання граматичної будови мови (І. Бім, О. Голотіна, А. Леонтьєв).

Тематичний підхід, коли формування граматичної компетенції повинно базуватися на тематичній організації процесів навчання мови. Це означає, що граматична тема, яка вивчається, повинна бути представлена у тексті, який використовується для введення і тренування лексики. У першу чергу повинні вивчатися ті граматичні явища, розпізнання яких є визначальним для розуміння усного чи письмового висловлювання; послідовність вивчення матеріалу повинна

визначатися частотністю вживання певного граматичного явища у мові; граматичний матеріал повинен вивчатися практично, в асоціативно синтагматичних будовах, а не ізольовано у таблицях відмінювання. Саме такий підхід дозволяє здійснити принцип вивчення граматики на базі мови, а не мови на базі граматики. Теоретичні знання граматики поступаються пріоритетом їх практичному використанню, вони є своєрідною інструкцією, до якої звертаються для контролю правильності мовлення, і системою індикаторів, що вказують на змістову структуру висловлювання, яка сприймається.

Описані підходи показують, що навчання граматики розглядається з різних сторін: лінгвістичної, психологічної тощо. Крім того, методисти розглядають граматику як систему, що функціонує на різних рівнях.

Г. Функ і М. Кьоніг, спираючись на дослідження Хельбіга (1981), розглядають граматику трьох видів: граматика А – це система правил, за якими функціонує мова незалежно від її лінгвістичного або будь-якого іншого опису; граматика В – включає в себе лінгвістичний опис системи правил, і граматика С – це система правил, що формуються у свідомості мовця і слухача при навчанні та/або засвоєнні мови і лежать в основі володіння мовою. Граматика В, у свою чергу, розділяється на «лінгвістичну» (В1), яка містить науковий лінгвістичний опис системи мови, і «педагогічну» (В2) або «дидактичну», що служить навчальним цілям [8, с. 12–13].

Аналогічного поділу дотримується і Л. Черноватий. Він виділяє граматику А, яку називає «абстрактною», граматику Б – «лінгвістичну», «аналітичну», «наукову», що є відображенням граматики А у лінгвістиці, граматику В, що включає в себе перероблені правила граматики Б, пристосовані до вивчення мови. Дану граматику він визначає як педагогічну або навчальну. Ще існує граматика Г – інтуїтивна [7, с. 5]. Автор припускає, що засвоєння граматики як рідної так і іноземної мови відбувається в результаті роботи когнітивного організатора, тобто гіпотетичного процесора у свідомості людини, який переробляє інформацію, що потрапляє до нього з мовного довкілля. За рахунок взаємодії з

мовним довкіллям і зворотного зв'язку когнітивний організатор постійно коригує інтуїтивні граматичні механізми у відповідності до результатів переробки нових обсягів інформації, внаслідок чого граматична система постійно реструктурується, уточнюється та удосконалюється. Проаналізувавши механізми та особливості засвоєння іншомовного граматичного матеріалу, дослідник визначив два підходи або стратегії, варіантами використання яких є одночасне (в різних пропорціях) або поперемінне їх застосування, чи вживання лише однієї із них. Змістом першої стратегії є підсвідоме формування іншомовних граматичних механізмів мовлення внаслідок переробки когнітивним організатором інформації, що надходить із мовного довкілля. Цей підхід називається засвоєнням. Змістом другої стратегії є формування граматичних механізмів іноземної мови на основі актуального усвідомлення її структури і правил, а також інтеріоризації останніх шляхом виконання вправ. Запропоновані стратегії можна використовувати у процесі формування рецептивної граматичної компетенції німецької мови на базі англійської.

Мова є інструментом спілкування, з одного боку, і інструментом пізнання, з іншого. Цей постулат узгоджується із загальним розумінням суті комунікативної компетенції людини як знання, уявлення про мову і здатність до мовленнєвих дій, умінь у мовленнєвій сфері. Сьогодні в методиці навчання іноземних мов сприймаються як рівноцінні важливі процеси і формування адекватного уявлення про лінгвістичне явище, і розвиток навичок та умінь використовувати це явище в реальній комунікації. Тому неодмінною умовою ефективності процесу навчання ІМ2 необхідно вважати його комунікативно-когнітивний характер, а цей підхід вважати провідним. Цей підхід, що дістав у США й Канаді назву CALLA (Cognitive Academic Language Learning Approach – когнітивний академічний підхід до вивчення мови), у Росії – когнітивно-інтелектуальний підхід, когнітивно-компонентний, когнітивно-комунікативний підхід, ставить основним принципом навчання принцип свідомості у процесі оволодіння іншомовними навичками й уміннями, в тому числі й

граматичними. Розробкою та дослідженням даного підходу займалися багато методистів як зарубіжних, так і вітчизняних (Г. Барабанова, Н. Баришніков, П. Бімель, К. Гнуцман, В. Едмондсон, Г. Кріст та ін.).

Комунікативний складник цього підходу детально розроблений теоретично і його принципи широко використовуються на практиці, а поняття когнітивного лише входить у сферу навчання іноземних мов. З позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови будується по аналогії з реальним процесом мовленнєвого спілкування. Оволодіння граматичними навичками читання та аудіювання здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють ситуації реального спілкування. Найважливішою характеристикою комунікативного підходу до вивчення мов є використання автентичних матеріалів, тих, які реально використовуються носіями мови.

Стосовно граматики, то вона дедалі більше набуває домінуючого статусу. З'являється термін «семантична граMATика», тобто граMATика, яка полягає в умінні учнів вибирати потрібну граMATичну форму, не звертаючись до вивченого правила. Зрозуміло, що такий підхід вимагає продуманого, а не механічного ставлення до вивчення граматики [6, с. 279].

Із аналізу літератури можна зробити висновок, що когнітивний підхід включає в себе реалізацію принципів свідомості та зіставлення. Однак, на думку А. Щепілової, когнітивний підхід не вичерпує ці поняття, а когнітивний принцип навчання є відносно самостійним і потребує деталізації. У навчанні іноземної мови когнітивний принцип зводиться до проблеми оптимальної організації пізнавальної діяльності, що відповідає природній пізнавальній поведінці людини. Універсальна сторона когнітивної діяльності людини при оволодінні іноземною мовою проявляється у формуванні уявлень про мовні явища, яке відбувається природним шляхом. Однак загальна схема реалізується індивідуально. Це відбувається шляхом використання індивідуального набору пізнавальних

прийомів і стратегій: метакогнітивних (планування, вибіркова увага, самооцінка, самокорекція), когнітивних (повторення, здогадка, перенос, дедукція, індукція та ін.), соціальних (співробітництво), афективних (контроль емоцій) на кожному етапі пізнання. Подальшого дослідження набуває розробка системи вправ для навчання граматики німецької мови на базі англійської з урахуванням комунікативно-когнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка / В. Г. Гак // Проблемы функциональной грамматики. – М. : Наука, 1985. – 197 с.
2. Давыденко Ю. Е. Интенсификация обучения грамматике французского языка на 1 курсе технического вуза (на материале французского глагола) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. Е. Давыденко. – Днепропетровск, 1998. – 204 с.
3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку: [монографія] / И. А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
4. Кисловская Е. Н. Системно-функциональный подход как ведущее направление в преподавании иностранных языков / Е. Н. Кисловская // Интегративный анализ компонентов текста при обучении общению. – Тюмень, 1998. – С. 120–128.
5. Петриця Л. І. Комунікативний підхід до викладання практичної граматики англійської мови / Л. І. Петриця // Проблеми навчання та викладання практичної граматики іноземної мови у ВНЗ : Матеріали науково практичної конференції (14-15 жовтня 2004 р.) – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 63–71.
6. Руснак Д. А. До питання про місце граматики у вивченні іноземних мов (діахронічний аспект проблеми) / Д. А. Руснак // Вісник КНЛУ. Серія «Педагогіка та психологія». – Вид. центр КНЛУ, 2003. – Вип. 6. – С. 275–280.
7. Черноватий Л. Н. Основи теорії педагогічної граматики іноземної мови : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання:

германські мови / романські мови» / Л. Н. Черноватий. – Х., 1999. – 27 с.

8. Funk H., Koenig M. Grammatik lehren und lernen / Fernstudienangebot – Berlin, München: Langenscheidt, 2000. – 168 S.

Стаття надійшла до редакції 25 грудня 2012 року

УДК 81'42'23

*Людмила Овсієнко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

У пропонованій статті визначається смисл і значення поняття «текст» з погляду психолінгвістичних досліджень. Зроблено висновки про те, що в психолінгвістиці текст є продуктом діяльності людини, у якому втілюються й об'єднуються його психологічний зміст, умови спілкування й особистість мовця. Текстом може бути запитання, коротка відповідь, просте чи складне речення або розгорнутий монолог. Як продукт мовленнєвої діяльності він об'єктивує предмет говоріння, тобто думки, опосередкованої мовою.

Ключові слова: *текст, повідомлення, психолінгвістика, лінгвістика, психологія, сприймання, розуміння, мовлення, комунікація, комунікативна ситуація, мовленнєво-мисленнєва діяльність, мовець, психолінгвісти, дослідження.*

В предлагаемой статье определяется смысл и значение понятия «текст» с точки зрения психолингвистических исследований. Сделаны выводы о том, что в психолингвистике текст является продуктом деятельности человека, в котором воплощается и объединяется его психологическое содержание, условия общения и личность говорящего. Текстом может быть вопрос, короткий ответ, простое, сложное предложение, или развернутый монолог. Как продукт речевой деятельности он объективирует предмет говорения, то есть мысли, опосредствованной языком.